

BARKÓ GÁBOR

LIBERALIZMUS ÉS NEMZET

Lőrincz Csaba: *A mérték. Egybegyűjtött írások tőle és róla, Kisebbségékért – Pro Minoritate Alapítvány, Méry Ratio, Budapest, 2010, 760 oldal*

„Gyalogúton lépdelek.
Vándorbottal lépdelek.
Hullanak a levelek,
emlékek és levelek.
[...]
Ki a betyár? Ki a szent?
Magyarhonban ki a szent?
Ha a Mérték tönkrement,
senki, semmi meg nem ment.”
(Mécs László: *Bakonyi látomás*)

Az elmúlt tanév hétköznapi délutánjain, az Országos Széchényi Könyvtárban végigolvasva az 1900-as évekbeli Rózsahegy hetilapjait, a következő kérdésekre kerestem a választ: miért lehetünk még – csodával határos módon – magyarok a 21. század elején a Kárpát-medencében, mit jelentett öt nemzedéknyi¹ „kelet-európai Gemisch” felmenőinknek a *magyar nemzet*, honnan van a tudatalattinkban szinte kódolt és közbeszédünkben naponta tetten érhető, az aktuálpolitikai történésektől függetlenül is mélyen bennünk lévő – talán hosszú idő óta elültetni szándékozott? – sikertelenség-érzés, vereségtudat, és hogyan haladhatjuk meg ezt? Igen, ezekre a kérdésekre keresem a választ egy túlnyomórészt szlovák, de erősen polgár-magyarosodó kisváros század eleji társadalmának életét vizsgálva. Előzetes várakozásaim ellenére – van-e értelme naphosszat a mikrofilmtárban ülni? –, *A mérték* című, Lőrincz Csaba erdélyi származású, egykori nemzetpolitikai szakértő és külügyminisztériumi helyettes államtitkár (2000–2002) emlékére összeállított 760 oldalas kötetben szereplő, 20. század végi és 21. század eleji, polgári és liberális alapra épített nemzetstratégiai, néplélek-jobbító elmélkedések, elemzések és konkrét cselekvési tervek megértéséhez, továbbá a kelet-európai kisállamok nyomorúságának, így a saját – lelki, belpolitikai és külpolitikai – helyzetünknek valamilyen fokú megértéséhez is háttérrel nyerhettem. A vasos kötet tartalmazza a „rózsahegy történet”, tágabban az 1918-ban abbamaradt „magyar történet” *nemzetállami nacionalizmust és maradványait minden szinten meghaladó, polgári és liberális, európai megoldását*. A magyar liberális és

nemzetállami építkezés, ahogy azt dualizmuskori felmenőink akarták megvalósítani, kudarcot vallott. A mérték, az igazodási pont a magyar nemesi ideál² és a nyelvében, nemzetiségében homogén „integer-Magyarország” volt. A trianoni katasztrófa egyik fő belső oka tehát, hogy a – cseh, a román és a délszláv nemzetépítés számára is mintául szolgáló – francia államnemzeti modell megvalósítására Nyugat-Európához képest megkésve és kevés idő adatott őseinknek. Ugyanakkor ez az „illúzióknak bizonyuló vágyálom”,³ ami ellehetetlenítette a többség józan gondolkodását és gátja lett a további liberális fejlődésnek és a demokratizálódásnak, egészen az első világháború befejezéséig elevenen élt és megvalósítására buzgón törekedett a (meg)magyar(osodó) közélet. A nacionalizmus nacionalizmust szül(t). Az új és megnagyobbodott államokban pedig a világháború után kezdődött a nemzetállami szemlélet virágkora: a kisebbségek beolvasztására törekedtek. Néha alábbhagyott az etnikai homogenizáció erőltetése, néha felerősödött, de – főleg Romániában és Szlovákiában – gyakorlatilag mind a mai napig tart. Magyarország történelmi fejlődésére a megkészettség a jellemző, sőt Trianon közép-kelet-európai „nyertesei” Magyarországhoz képest is megkészettségben vannak. A fiatal Szlovákia és a Dnyeszterig növekedni akaró Románia nemzetépítési stratégiája, a nemzeti kisebbségekhez való viszonya kísértetiesen hasonlít a dualizmuskori Magyarország törekvéseihez. Egyrésről ilyen körülmények adottak a demokráciát, a multietnicitást, a multikulturalitást,⁴ a pluralizmust és a társadalomban élő egyén szabadságának kiteljesedését elsőrendű értéknek valló Európai Unió belüli Magyarország – és Szlovákia, valamint Románia – nemzetpolitikai terveinek megvalósításához. Hogyan lehet ezen értékeket Közép-Kelet-Európában – nem csak a szavak szintjén – érvényesíteni? Másrésről lehetséges és kell bátran és minden körülmények között körütekintően⁵ szövetségeseket keresni a nagyhatalmak között, csak tudjuk a módját! Mindezekről a „megoldási kísérletekről”, sőt, két esetben, történelmi sikerekről szól Lőrincz Csaba immár nyomtatásban is megjelent életműve.

A kötet Pethő Sándor *Értékkel és mértékkel* című bevezető emlékezésével kezdődik. Lőrincz Csaba – többségében az írott sajtóban és a rádióban már publikált – összegyűjtött munkái – filozófiai tárgyú fordítások és tanulmányok, előadásszövegek, külpolitikai elemzések, politikai-elméleti vitacikkek – négy, alkotói korszak szerint tagolt ciklusba vannak rendezve. Az első ciklus az 1980–1986 között, Romániában írt munkákat tárja elénk. A könyvismertetés rövid terjedelme miatt csak egyetlen munkára hívom fel a figyelmet. Karl R. Popper *Prognózis és prófécia a társadalomtudományokban* című írásában több fontos vallomással és „bölcsessel” találkozunk, ami a fordító alapállásához egész életében hozzátartozott: „Racionalista vagyok, s ezzel azt akarom mondani, hogy hiszek a vitában és az érvelésben.”⁶ Lőrincz Csaba racionalizmusából következik, hogy az illúziókat – legyen az nemzeti-nemzetpolitikai tárgyú, például a nacionalizmus vagy a magyarkodás – és a

mítoszokat elvetette. Karl Popper továbbá érvényteleníti a társadalom konspiráció-elméletét is, vagyis, hogy a nem kívánt dolgok visszavezethetőek valamilyen hatalommal rendelkező csoport direkt tervére: a nemzet felemelésén munkálkodók számára ez azt jelenti, hogy az ilyen típusú hatások – értjük tágan – nem tudják megváltoztatni a társadalmi élet jellegét, sem pozitív, sem negatív irányba, vagyis a problémáknak mi magunk lehetünk a megoldói. Lőrincz Csaba alapállásnak másik fő eleme az volt, hogy az ember morális lény. Többségünk nem képes a politikai cselekvések mögött morális indítékokat meglátni, viszont Lőrincz Csaba *hitt* abban, hogy „Machiavelli csak a történet felét írta meg, a hatalmi-gyakorlati célok mellett hasonló erővel erkölcsi megfontolások is mozgathatják a politikát”.⁷

A második ciklus az 1987–1997 között, ellenzékben írt szövegeket tartalmazza. A tanulmányok jelentős része már megjelent a *Nemzetpolitika '88–'98* című kiadványban. A csokor velejét azok, az elsőként a *Fidesz Press*ben és a *Pro Minoritate* folyóiratban megjelent alapvető, hosszú távú nemzetpolitikai és kommunikációs stratégiát felvázoló tanulmányok adják, amelyekben kifejtésre kerül a Fidesz által vallott pragmatikus liberalizmus elvi álláspontjához következetesen ragaszkodó, az egyén és a nemzeti közösség szabadságigénye mellett a kisebbségi közösség szabadságigényét is *teljes mértékben* respektáló és előmozdító politikai koncepció. A Lőrincz Csaba és munkatársai – elsősorban Németh Zsolt – által kifejtett liberális alternatíva végső célja az egyéni szabadság növelése; a kisebbségek védelmének hatékony módszereit a *szabadságproblematika* és a Nyugat által mindenekelőtt legfontosabb tényezőnek tartott *regionális stabilitás* szempontjából fejtik ki és támasztják alá érvekkel. Közép-Kelet-Európában az egyén szabadsága nem növelhető, ha a kisebbségi csoportoknak nem biztosítanak védelmet. A térség sajátossága ugyanis a nacionalizmus: sok esetben a viszonylagos belpolitikai stabilitás megőrzése jórészt a hatalom nacionalista legitimálása útján volt lehetséges – és vajon a jelenben? A nacionalizmus pedig a kisebbségi és a többségi (!) közösség ellen is irányul, hiszen a közösségen keresztül veszélyezteti, csökkenti a közösségbe tartozó egyén szabadságát: a kisebbségi egyén hátrányos megkülönböztetést szenved el, a többségi egyén pedig alárendelődik egy irracionális alapokból táplálkozó eszmének. Hogy az egyéni szabadságjogok ne sérüljenek, a többségi közösséghez tartozókéval csupán azonosak legyenek, a kisebbségi csoportot védelemben kell részesíteni, a korlátozott állami szuverenitás és egyszersmind a korlátozott nemzeti önrendelkezés alapján, ami biztosítja az államhatárok stabilitását. A közvetlenül elérendő nemzetpolitikai célok közé tartozik a kisebbségi önkormányzatok felállítása, a kulturális autonómia, majd a területi autonómia. Az egyéni szabadság teljessége felé vezet ugyanis, ha egyre nagyobb lehetőségük nyílik az egyéneknek arra, hogy meghatározzák, melyik államalakulathoz kívánnak tartozni. A másik korszerű koncepció és 2010-ben – a szlovákiai választások

tapasztalatai nyomán – nagyon időszerű iránymutatás, hogy a nemzet-állami (sic!) gondolkodásnak a tudat mélyén megbúvó, a közeledést akadályozó maradványait is fel kell számolni. A magyar kisebbségi társadalmak politikai szabadságát a magyar államnak is tiszteletben kell tartania, figyelembe kell vennie a párt- és szervezeti semlegesség elvét: „Ily módon különösen nagy toleranciát, megértést igényelnek azon kezdeményezések, amelyek nem kizárólag etnikai alapon szerveződnek, hanem a magyarság érdekképvisellete mellett politikai eszméket, sajátos társadalom-felfogást is képviselnek.”⁹ A magyar közélet és a külpolitika hajlamos arra, hogy a többségi politikai szereplők közötti különbségeket figyelmen kívül hagyja. E szereplőket nem politikai szándékaik, hanem nemzeti hovatartozásuk alapján ítéli meg. Ez például ahhoz vezethet, hogy egy, a határon túli magyar társadalom által preferált, de nem etnikai alapon szerveződő, mégis, a kisebbségpolitikában, az országos *mainstream*-nél liberálisabb felfogást való párt vagy pártszövetség szlovák tagjait *pusztán* nemzeti hovatartozásuk miatt (negatív előítéletek), magyar tagjait pedig nem etnocentrikus felfogásuk miatt bélyegezzük meg.

A harmadik csoportba az első Orbán-kormány négy esztendeje alatt vagy azt közvetlenül megelőzően született írásokat gyűjtötték össze. Érthető módon ez a ciklus a legrövidebb, a szerző fontos elfoglaltságai miatt. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy Magyarország megváltozott geostratégiai pozíciójából és táguló külpolitikai mozgásteréből fakadó lehetőségek kiaknázásáról szólnak a tanulmányok. Ilyen szerencsés helyzetben készült el a státusz-törvény, és kedvező lehetőségeink nyíltak a délkelet-európai kapcsolatok fejlesztésére. Erről a korszakról a tanulmányoknál messze életközelibb és izgalmasabb beszámoló Zelei Miklósnak Klein Andrással készült beszélgetése a kötet vége felé.

A negyedik ciklus a 2003–2008 közötti időszakban keletkezett írásokat tartalmazza. A tizenöt tanulmányból és feljegyzésből hat ebben a kötetben lát először napvilágot. Az első „karcolat” a magyarországi magyar zsidóság és a magyarországi jobboldal viszonyának rendezéséhez szolgál tanácsokkal. A szerző rávilágít: a viszony rendezésének fontos előfeltétele, hogy a jobboldal kinyilvánítása az Izrael állam biztonságának kérdésében vallott álláspontját (2003-ban vagyunk), amelynek gyakorlatilag meg kell egyeznie az amerikai Izrael-politikával. Ez megfelelne a kettős kötődésű magyarországi magyar zsidóság elvárásainak. Ezután remélheti csak a jobboldal, hogy párbeszédet kezdhet a magyarországi magyar zsidóság képviselőivel, a magyar nemzetpolitikai érdekek érvényesítéséről. A további, eddig kéziratként a Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjteményében szunynyadó írások között találunk a balliberális kormányok belpolitikai és külpolitikai tevékenységével számot vető gondolatsorokat és *Nemzeti integrációs politika* címmel egy összefoglalást a világ teljes – a nemzetállamban, a szom-

szédos országokban kisebbségként vagy diaszpórában élő; akár nyelvi, akár (csak) kulturális, akár (csak) történeti identitással rendelkező – magyarságát integrálni képes *magyar nemzetközösség* megvalósításáról szóló koncepciót. Lőrincz Csaba utolsó tanulmányában arra kapunk választ, hogy hol lépte túl a két nagy párt politikája a *mértéket*. A nemzetpolitikának ugyanis szentnek (sacer), vagyis – legalább a döntő pillanatokban – *elválasztottnak kell lennie* a rövid- és középtávú pártérdekektől. A 2004. december 5-i népszavazás eredménye sokkal inkább jelentette Gyurcsány Ferenc és az MSZP első győzelmét Orbán Viktor fölött, mint a határon túli magyarok elutasítását. A szocialista párt számára csak a saját érdekei léteztek, miközben felfoghatatlan és mély lélektani károkat okozott a határon túli magyarságnak. A 2007. novemberi romániai európai parlamenti választási kampányban viszont Orbán Viktor szereplése azzal a kockázattal járt, hogy a szavazók megosztása miatt az erdélyi magyaroknak nem lesz képviselője az Európai Parlamentben. A valódi cél a magyarországi jobboldal mobilizálása és lelkesedésének szinten tartása volt.

A szerkesztők az időrendi tagolásból kiemelték a státusztörvénynek Lőrincz Csaba nevéhez fűződő tervezetét, amelyet a törvény szövegével és Kántor Zoltán kísérőtanulmányával együtt, külön ciklusba soroltak. Szintén a *Dokumentumok* között találjuk Borsi-Kálmán Bélának a román belbiztonság Lőrincz Csabával kapcsolatos jelentéseiből készült válogatását. *Lőrincz Csaba, a béke embere* összefoglaló cím alatt, a könyv utolsó harmadában, Zelei Miklósnak Lőrincz Csaba édesanyjával, testvérével és néhai munkatársaival készült beszélgetéseit olvashatjuk; a kötet végén pedig a halála után megjelent nekrológok és emlékezések szerepelnek.

A kötet legizgalmasabb írásának találtam – javaslom, hogy az Olvasó ezzel indítson – a Klein Andrással készült interjút. Klein András 2000–2002 között, Lőrincz Csaba helyettes államtitkári megbízása idején, titkárságának vezetője volt. Klein András bőséges belső információval szolgál arról, hogy Lőrincz Csaba helyzetfelismerő és a helyzetet átlátó képességének, frappáns ötleteinek, gyors cselekvésének és becsületes, precíz munkájának oroszlánrésze volt abban, hogy az első Orbán-kormány nemzetpolitikai terveinek megvalósításához és elfogadtatásához az ezredfordulóra elegendő presztízzsel rendelkezett az ország (a „szegedi folyamat” beindítása és a magyar média bevonása a szerb ellenzék támogatásába), továbbá abban, hogy megszületett a státusztörvény, és a nyugati nagyhatalmak, valamint a szomszédos országok hivatalosan nem emeltek kifogást ellene. Mindezekben rejlik Lőrincz Csaba történelmi szerepe.

Rózsahegy nagyközség – Liptó vármegye, Rózsahegyi járás, *Magyarbirodalom*, 1905: a magyar nemzetiséget a tót gyerekek, a jövő nemzedék szabadsága, felemelkedése, európai polgárrá válása érdekében minden eszközzel terjeszteni kell. Lőrincz Csaba a Mérték: a „Fidesz-káder”, a „nacionalista”

kedvezménytörvény atyja azon kevesek közé tartozott, akik képesek voltak meghaladni a nemzetállami, nemzet-állami (sic!) keretekben való gondolkodást és mélyben megbúvó maradványait (erről szól igazából a könyv), ami eddig Magyarországon sem a baloldali liberális, sem a szocialista, sem a polgári liberális-konzervatív oldalon nem sikerült. Utóbbi áll legközelebb hozzá. Lőrincz Csaba, a Liberális Alternatíva, úgy áll előttünk, hogy az évszázad talányának megoldása közben *nem haladta meg a nemzetet* mint erkölcsi közösséget, mint értékfordozó közösséget, mint a demokrácia, a szabadság leghatékonyabb biztosítékát. Érdeemes a Széchényi Könyvtárban üldögetni...

Jegyzetek

- ¹ Vö.: BORSI-KÁLMÁN Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör 1919–1920*, Noran, Budapest, 2006.
- ² „[...] a nagymértékben követett politikai szerepideálok Magyarországon a nemesség ideáljához álltak közel, vagyis a Verbürgerlichung értelmében vett magyar polgárosodás tulajdonképpen „nemesedés” (Veradeligung) volt.” HALMOS Károly: Polgár-polgárosodás-civilizáció-kultúra. A társadalomtörténet alapvető kategóriáiról a XIX–XX. századi lexikon- és szótáriródlalom tükrében, *Századvég* 1991/1–2., 134. p. A magyar polgárosodás – megnevesedés? – problémájáról L. különösen a 132–136. oldalakat! Az önfeledten mulatni tudó magyar nemesről, mint a „feláramlás” mintaképéről nagyon érzékletes és megragadó, az elméleti tanulmányoknál közérthetőbb képet fest Kemechey Jenő, századelőn megjelent novellagyűjteményében. L. különösen: Az agár. In: *Magyar mohikánok*, Rákosi Jenő Budapesti Hirlap Ujságvállalata, Budapest, 1901, 7–28. p.
- ³ Vö.: BORSI-KÁLMÁN Béla: *A Bánság és Temesvár a századfordulón és az első világháború előestéjén*, Bibó István Szellemi Műhely <http://jog.unideb.hu/bibo/articles/tanulmanyok/borsi_2.pdf> (letöltve 2010. 08. 14.)
- ⁴ „A modern nemzet a demokrácia legfontosabb és leghatékonyabb biztosítója. [...] Az egyik előfeltevésem az, hogy minden kultúra morális érték-közösséget alkot, vagyis morális értékeket hoz létre, és mint értékkel bíró és értékteremtő közösség méltó az elismerésre. Ha ezt a feltevést elfogadjuk, akkor ebből következik, hogy értéket tulajdonítunk a sokféleségnek, függetlenül attól, hogy az egyes morális érték-közösségek által követett gyakorlat bizonyos elemeit elutasítjuk.” SCHÖPFLIN György: *Nemzet, modernitás és demokrácia*. In: *Nacionalizmuselméletek*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 248. p.
- ⁵ „5.) *Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között.*” Lőrincz Csaba romániai lakószobájának ajtaján, az 1980-as évek elején egy ötponos autográf jegyzet állt. PETHŐ Sándor: *Értékkel és mértékkel. Morálfilozófiai jegyzet egy életmű keletkezéstörténetéhez*. In: *A mérték*, Kisebbségért – Pro Minoritate Alapítvány, Méry Ratio, Budapest, 2010, 14–15. p.

⁶ POPPER, Karl R.: Prognózis és prófécia a társadalomtudományokban, *Uo.*, 33. p.

⁷ PETHŐ: *i. m.*, 17. p.

⁸ LŐRINCZ Csaba – NÉMETH Zsolt – ORBÁN Viktor – ROCKENBAUER Zoltán: *Nemzetpolitika '88-'98*, Osiris, Budapest, 1998.

⁹ LŐRINCZ Csaba – NÉMETH Zsolt: A határon túli magyarok. In: *A mérték*, 83. p.